IQRO JURNALI / 2023
GUVOHNOMA № 060680
E-ISSN : 2181-4341

VOL–2 ISSUE–1
https://wordlyknowledge.uz/
IMPACT FACTOR(SJIF) : 3,934

TASVIRIY SAN’ATDA APPLIKATSIYA

Muzaffarova Malohat Mansur qizi
Toshkent Profi Universiteti
Maktabgacha ta’lim sirtqi 2-kurs 101-guruh talabasi

Annotatsiya: Applikatsiya tushunchasi xususiyatlari va materiallariga ko‘ra xilma-xil bajarilish texnikasining o‘xshashligi bilan biriashgan badiiy asarlarni yaratish usullarini o‘z ichiga oladi. Har bir material applikatsiyaning bajarilish texnikasiga jiddiy ta’sir ko‘rsatuvchi xususiyatlarga ega, masalan, qog‘oz, limon, daraxtlar po‘stîoqlari fonga turli yelimlar bilan yopishtiriladi.
Kalit so'zlar: dekorativ, geometrik shakllar, ekorativ-ornament, predmet, syujetli applikatsiya, illyustratsiya, tematik applikatsiya.

Applikatsiya xalq amaliy san'atida keng o'rin tutadi. Applikatsiya so'zining ma'nosi - qirqib olib yopishtirish demakdir. Bu usulda qog'oz, mato, charm, somon, quritilgan o'simliklar, urug'lar, tashlandiq narsalar, simlar, iplardan foydalanib har xil ishlarni bajarish mumkin. Applikatsiya - badiiy asarlar yaratishning eng sodda va oson usulidir, bunda tasvirning asosi saqlanadi. Bu applikatsiyadan faqat bezash maqsadlaridagina ko‘rgazmali qurollar, turli o'yinlar uchun qo'llanmalar, o'yinchoqlar, bayroqlar, sovg'alar, devoriy gazetalar, stentlar, ko‘rgazmalar va kostyumlarni tayyorlashgina emas, balki kartina, pano, naqshlarni va shu kabilarni yaratishda ham keng qo'llash mumkin. Applikatsiya bundan 2500 yil muqaddam ko'chmanchi xalqlarda paydo bo'lgan. Applikatsiya bilan kiyim-bosh, turar joylar bezatilgan. Applikatsiya tasvirlash texnikasining turli formalarini kirqish va ularni fon tarzida qabul qilingan materiallar xisobiga mustaxkamlashga asoslanuvchi turidir. Applikatsiya tushunchasi xususiyatlari va materiallariga kura xilma-xil bajarilishi texnikasining uxshashligi bilan birlashgan badiiy asarlarni yaratish usullarini uz ichiga oladi. Xar bir material applikatsiyasi bajarilish texnikasiga jiddiy tahsir kursatuvchi xususiyatlarga ega, masalan, qogoz, limon, daraxlar pustloglari fonga turli yelimlar bilan yopishtiriladi. Applikatsiya – badiiy asar yaratishning eng sodda va oson usulidar. Bu applikatsiyadan faqat bezash maqsadlaridagina ko’rgazmali qurollar, turli o’yin uchun qo’llanmalar, o’yinchoqlar, bayroqchalar, bezaklar, shu kabilarni yaratishdan keng qo’llash imkonini beradi.

Dekorativ applikatsiya – u naqsh, gullardan tashkil topib, alohida-alohida tasvirlardan tarkib topuvchi predmetli, xodisa, xarakatlar uygunligini aks ettiruvchi syujetdan iborat bulishi mumkin. Applikatsiya 2500 yil muqaddam ko’chmanchi xalqlar orasida paydo bo’lgan. Ular applikatsiyadan kiyim-bosh, turar joylarini bezatishda ishlatganlar. Applikatsiya turli xalqlarda turli materiallardan tayyorlangan. Masalan, yokutlar applikatsiya ishida po'stlog'dan foydalanishgan, bo'yalgan po'stlog'dan qilingan applikatsiyalar bilan ular o'tovlarini bzashgan. Xanti-mansi, evenk va boshqa shimoliy xalqlari applikatsiyada teri, sukno, muyna ishlatishgan. Komi, kozok, qalmik, osetin, buryat va boshqa xalqlar applikatsiyadan milliy kiyim, uy-ruzgor predmetlarini bezashda foydalanishgan. Applikatsiya ishida asosiy material qog’ozdir, dazmollangan yoki kraxmallangan bo’lakchalardan ham foydalanish mumkin. Bu materiallar bilan bir qatorda somon, quritilgan o’simliklar, urug’-danaklar, barglar va shu kabilardan ham foydalansa bo’ladi. Qog’ozning yaltiraydigan marmar, bosma gul tushirilgan-barxat, kumush va bronza, rasm solish va chizmachilik qog’ozi navlari applikatsiya uchun yaroqlidir. Applikatsiya bilan shug'ullanish o'quvchilarni garmonik rivojlanishida katta ahamiyatga ega.

Applikatsiya ijodni rivojlantirishga yordam beradi, fantaziyani boyitadi, kuzatuvchanlik, diqqat va tasavvurni faollashtiradi, irodani tarbiyalaydi, qo'l mehnati, tasvirni his qilish, chamalash va rangni sezishni o'stiradi. Rangli kogoz yoki boshka materialdan tasvir ustidagi ish badiiy didni avj oldiradi.

Applikatsiya ishlari doimo xotirada saqlanishi haqida majburiy qoida sifatida bajarilishi lozim bo'lgan izchillikda ado etiladi. Istalgan applikatsiya syujetni tanlashdan boshlanib, undan keyin applikatsiya eskizi, qog'oz tanlash, kerakli detallarni qirqish, ularni fonga qo'yish, yelimlash va nihoyat quritish jarayonlari keladi. Oddiy applikatsiyalar eskizsiz bajariladi. Applikatsiya ishlarini bajarishda asosiy e'tibor uning umumiy kompozitsiyasiga qaratilishi kerak. Yaxshi o'ylangan kompozitsiya, ya'ni tasvirlash lozim bo'lgan narsalarni joylashtirish – applikatsiya muvaffaqiyatining garovidir. Eng oddiy applikatsiyalar bu geometrik figuralardan qilingan ornamental applikatsiyalardir. Avval ornament eskizi tuziladi, sungra kerakli detallar o'lchami va miqdori hisoblanadi. Detallarni tayyorlab ma'lum tartibda joylashtiriladi va yopishtirishni qaysi detaldan boshlash kerakligi aniqlanadi. Applikatsiyada avval eskizi tuziladi, so'ngra kerakli detallar o'lchami va miqdori hisoblanadi. Detallarni tayyorlab ma'lum tartibda joylashtiriladi va yopishtirishni qaysi detaldan boshlash kerakligi aniqlanadi. So'ngra tayyorlangan materiallar bir-biriga yopishtiriladi.

Geometrik shaklli applikatsiyalar. Bajarilish texnikasiga ko'ra applikatsiyaning eng oddiy turlaridan biri geometrik shaklli appilkatsiyailardir. 1 va 3 sinf o'quvchilari geometrik shaklli applikatsiyani bajarishda quyidagi bilimlarni egallaydilar.

1.Geometrik shakllar: kvadrat, to'g'ri burchak, uchburchak, aylanani qog'oz bo'lagidan va o'lchov asboblari yordamida hosil bo'lishi haqidagi mavjud bilimlarni mustahkamlaydilar.

2.Badiiy didni o'stiradi, rasm darslarida polosa, doira, kvadratda ornamentlar tuzish bo'yicha olingan bilimlarni chuqurlashtiradilar.

3.Ayrim predmetlarni detalma-detal tahlil qilib geometrik shakllarni to'g'ri idrok etishni o'rganadilar.

4.Bolalarni "ko'p, kam, uzunasiga, kungdalangiga, qism va qatlam, ikki qismga qirqish, to'rt qismga, teng qismlarga" kabi tushunchalari mustahkamlanadi.

5.Bolalar ranglar uyg'unlagini to'g'ri tanlashni o'rganadilar. Ularda estetik did tarbiyalanadi.

Geomterik shaklli applikatsiyalarni ham dekorativ-ornament, predmet, syujetli applikatsiyalarga ajratish mumkin. Doira, kvadrat va ovaldan ornamentlar yasash. Ornamnt detallari: turli ulchamdagi kvadrat, uchburchaklar tayyorlanadi. Kvadratda naksh diogonal buyicha tuziladi – bunda shakllarni simmetrik joylashtirish kulay. Doirada naqsh markazdan radiuslar bo'ylab tuziladi. Bolalarni predmetlarni fazoviy idrok etishini rivojlantirish kerak. Buni atrofimizni o'rab turgan narsalar: uy, archa, darxt, mashina, idish-tovoq, jonivorlar, gullar va shu kabilarni u yoki bu darajada geometrik shakllar bilan ifodalash mumkin. O'qituvchi istalgan predmetni tanlashi mumkin. Uni bolalar bilan birgalikda kurib, uning ayrim detallari qaysi geometrik shakllarga uxshashligi, ularni qanday ulchamlarda, qaysilarini kattarok, qaysilarini kichikrok olish, qanday izchillikda joylashtirish kerakligini aniklaydilar. Rangli qog'ozlardan olingan doiralar va ularning qismlari bilan applikatsiya bo'yicha juda ko'p geometrik ishlarni bajarish mumkin. Doiralarni har birini shunday joylashtirish kerakki, natijada talab qilinadigan shakl paydo bo'lsin.

Ko'p rangi applikatsiyalarni qirqish ancha murakkab ish bo'lib, tasvirni qismlarga ajratish bilan aloqadordir. Bu turdagi applikatsiyalarni bajarishda fonni tanlash juda muhimdir. Fon ifodalangan predmetlar rangidan ochroq bo'lishi kerak. Ana shunda predmet xuddi bo'rtib turgandek yorqin ko'rinadi. Hammasi o'ylagan asarga bog'liq. Fonda joylashgan

detallar rangi ham shunga qarab tanlanadi, detallarninig tabiiy joylashishi va o'lchamlarining uyg'unligiga e'tibor berish kerak. Bu ishlarning bajarishning bir necha usullari mavjud: ayrim detallar oldindan belgilamay qirqiladi, ayrim detallar esa belgilangan eskizlar bo'yicha qirqiladi. Ko'p rangli applikattsiyalardan biri dekorativ applikattsiyalardir. Dekorativ applikatsiya - naqsh gullardan tashkil topib, alohida-alohida tasvirlangan hodisa harakatlar uyg'unligini aks ettiruvchi manzaralardan iborat bo'lishi mumkin. Dekorativ applikatsiyalarni bolalar kitob, oynoma va boshqa materillardan olishlari, ayrim elementlarni qo'lda yaratishlari mumkin. Sharq naqshi applikatsiyasining bu turi uchun boy material hisoblanadi. Dekorativ applikatsiya bir va ko'p rangli bo'lishi mumkin. Mavzuli ishlarni yaratish faqat mehnatga emas, balki badiiy tayyorgarlikni ham talab qiladi. Mehnat tahlimi darslarida applikatsiya ishlarini bajarilish texnikasi o'rganiladi.

Rangdor surat applikatsiya mavzusining elementlarini o'quvchilar turli bayramlarga bag'ishlangan (tabriknomalar, ochiq xat muqovasini, yo'l belgilari) ishlarini bajaradilar. Ish mavzu va fikr tanlashdan boshlanadi. Quticha ochiq tondagi qog'oz fon tarzida tanlanadi. Applikatsiyaga qaratilgan asarning yaratilishi va elementlar miqdori qog'ozni tanlashni belgilaydi. Asarni yaratish ustida ishlagan asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarni tanlashga qaratiladi. Asar xajmiga kura eng katta detal mavzuli detal bulishi kerak. Syujetli applikatsiya asariga ko'ra oddiy va murakkab bo'lishi mumkin. Murakkab syujetli applikatsiya – ertaklar, hikoyalar va shu kabilarga illyustratsiya sifatida yasaladi. Agarda syujet oddiy bo'lsa, tasvirlarni oldindan belgilamasdan qirqish mumkin.

Murakkab syujetli applikatsiya ham syujet tanlashdan boshlanadi. Agarda syujetni o'quvchining o'zi o'ylab topgan bo'lsa, bu rasmni chizish malakasiga ega bo'lsa, unda avval syujetni rasmi, so'ngra rasmlar detallari chiziladi va qirqib olinadi. Ayrim detallar turli rangdagi qog'ozlardan qirqiladi. Agarda o'quvchi rasmni yaxshi chiza olmasa, u tanlagan rasmdan ko'ra qog'oz yordamida nusxa ko'chirishi mumkin. Bu rasm ayrim detallarga ajratiladi, xar bir detalni rangli qalam bilan atrofi chizib chiqiladi. Ularni qirqib olib, syujet yoki narsa detallari qog'ozga yig'iladi. Syujet yoki predmetning tabiiy ko'rinishiga putur yetmasligi uchun ularni qaysi tartibda yelimlanishi belgilanadi va ishga kirishiladi. Kuchaytirish va kattalashtirish usuli yordamida rasmlardan kattalashtirib yoki kichiklashtirib applikatsiyadan foydalanish mumkin.

Mavzuli applikatsiya mahlum mavzuni aks ettirishi lozim u badiiy asr uchun illyustratsiya, applikatsiya plakat bo'lishi mumkin. Badiiy tematik applikatsiya ishi predmetlar formasini, asosiy aniqliklarni, qismlarning o'zaro aloqasini, manzara va narsalarning hajmini, rangini, soya va yorug'lik tushayotgan tomonini munosib rang berib ko'rsatish kabilarni ifodalashi kerak. Faqat XVI asrga kelib rivojlangan qog'ozdan applikatsiya qilishni applikatsiyalammg «yosh» turi deyish mumkin. Qdg'ozdan naqsh qirqish bilan o'tmishning mashhur san'atkorlari ham shug'ullanishgan. Masalan, rassom Piter Paul Rubens, daniyalik haykaltarosh Bertel Garvildson ishlari shular jumlasidandir. Mashhur ertakchi Hans Xristian Andersen o'z ertaklari motivlari asosida qog'ozdan applikatsiyalar qirqqan. Rassom F. P. Tolstoyni XIX asrning birinchi yarmidagi siluet yaratuvchilaming eng mohir ustasi deyish mumkin. Uning 50 ta siluet ishi Ermitajda saqlanmoqda.XIX asrda siluet san'ati G. Narbut, Y. Krutikov va ko'pgina boshqa rassomlarning ijodida ham o'z aksini topdi. Applikatsiya san'ati bilan faqat professional san'atkoriargina shug'ullanib qolmay, balki xalq orasidan chiqqan mohir ustalar ham bu ish bilan shug'ullangan edilar. Ukraina va Belorussiyada qog'ozdan naqshli parda-firanklar qirqishgan. Qog'ozdan

kartinalar yaratib, oynalarga yopishtirilgan. Rassom Y. Lebedeva ham o‘z talantini qog‘ozdan applikatsiyalar qirqishga bag‘ishlagan. Polshada bezak sifatida qirqilgan naqshiar yangi oqlangan devor va shiplarga yopishtirishgan.

Applikatsiya ijodni rivojlantirishga yordam beradi, fantaziyani boyitadi, kuzatuvchanlik, diqqat va tassavurni faollashtiradi, irodani tarbiyalaydi, qo'l mexnati, shaklni his qilish, chamalash va rangni sezish qobiliyatini o'stiradi. Rangli qog'oz yoki boshqa materialdan kompozitsiyalar ustidagi ish badiy didni avj oldiradi. Applikatsiya ishida asosiy material qog'ozdir, dazmollangan va kraxmallangan gazlama bo'laklaridan ham foydalanish mumkin. Bu materiallar bilan bir qatorda somon, quritilgan o'simlik, urug', danak va shu kabilar ham asqotadi. Qog'oz ishlab chiqarish sanoati qog'ozning rangi va xususiyatiga ko'ra bir- biridan farq qiluvchi 250 navini ishlab chiqaradi. Tolalarning ko'ndalang yo'nalishi bo'yicha qirqilgan qog'oz yopishtirilganda izlar qoldiradi, uzunasiga qirqilganda bir tekis yaxshi yotadi. Ishlaganda qog'ozning bu xususiyatini e'tibordan qochirmaslik kerak.

Applikatsiya ishlari doimo xotirada saqlanishi hamda majburiy qoida sifatida bajarilishi lozim bo‘lgan ma’lum izchillikda ado etiladi. Istalgan applikatsiya sujetni tanlashdan boshlanib, undan keyin applikatsiya eskizi, qog‘oz tanlash, keralcli detallarni qirqish, ularni fonga qo‘yish, yelimlash va nihoyat quritish jarayonlari keladi. Applikatsiya ishida o ‘quvchiIar mashg‘ulotga oldindan tayyorgarlik ko‘rishadi: stolning ustiga qog‘oz yozib, o ‘ng tomoniga qaychi, yelim uchun cho‘tka, chizgMch, qalam, avtoruchka, old tomonlariga yelim, qiyqimlar uchun quti, chap tomonlariga ish vaqtida xalaqit bermaydigan qilib rangli qog‘oz to‘plamini qo‘yadilar. Har bir mashg‘ulot oxirida o‘quvchilar keyingi mashg‘ulotda kerak bo‘ladigan narsalarni yozib oladilar. Tolalarning ko‘ndalang yo‘nalishi bo‘yicha qirqilgan qog‘oz yopishtirilganda izlar qoldiradi, uzunasiga qirqilganda bir tekis yaxshi yotadi. Ishlaganda qog‘ozning bu xususiyatini e’tibordan qochirmaslik kerak. Yelim surilganda qog‘oz uni shimishini, qog‘oz tolalarning ko‘ndalangiga, uzunligidan ko‘proq kengayishini ham unutmaslik kerak. Agarda qog‘ozni yelim surilganzahotiyoqyopishtiriisa, davom etayotgan shimish va kengayish natijasida qog'ozdagi chimlar, izlar paydo bo‘ladi. Shuning uchun yelim surilgach, qog'oz biroz vaqt yopishtirilmay turishi kerak. Qog‘ozning yaltiraydigan marmar, shagren, bosma gul tushirilgan qog’oz, barxat qog’ozi, kumush va bronza rasm solish va chizmachilik navlari applikatsiya uchun yaroqlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ta’lim to‘g‘risidagî 0 ‘zbekiston Respublikasining Qonunl (Barkamol avlod - 0 ‘zbekiston taraqqiyotining poydevori 1997 yil T.,“Sharq” nashriyoti)
2. Kadrlar tayyorlash bo‘ylcha milliy dastur. (Barkamol avlod-O zbekiston taraqqiyotming poydevori. 1997yil T.,“ Sharq” nashriyoti)
3. Sanakulov X.R, Xodiyeva D.P “Mehnat ta’Iimi” 2-sinf uchun darslik . -T:. Sharq, 2012
4 Sanakulov X.R, Xodiyeva D P “Mehnat ta’Iimi” 3-sinf uchun darslik . -T:. Sharq, 2012
5. Sanakulov X.R, Xodiyeva D.P «BoshlangMch smflarda tabiiy 0TDPU^^^